

SAYLOV DEMOKRATIYA ASOSI

Farg‘ona viloyati Bag‘dod tumani

4-umumiy o‘rta ta‘lim maktabining Davlat va huquq asoslari fani o‘qituvchisi

O‘ktamov Muxriddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada saylov tizimi nima uning demokratik davlatdagi o‘rni, fuqarolarning unda qay tarzda ishtirok etishi va hokimiyat organlarini tashkil etishda saylovlarning ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: demokratik davlat, fuqarolik jamiyati, saylov, saylov tushunchasi, Saylov kodeksi, majoritar saylov tizimi.

Saylov haqida so‘z yuritar ekanmiz biz albatta demokratiya tushunchasiga duch kelamiz. Demokratiya o‘zi nima? Bu savolga javob bermasdan biz saylov tushunchasini to‘liq yoritib bera olmaymiz. Demokratiya so‘zining ildizi uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Qadimgi Yunonistonda paydo bolgan ushbu tuzum bugungi kungacha xalqlar taqdirida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Demokratiya yunonchadan tarjima qilinganida „demos“- xalq, „kratos“- hokimiyat yani xalq hokimiyati degan ma‘noni anglatadi. Ushbu siyosiy rejimda barcha insonlarning tengligi va erkinligini tan olishga, aholini turli jamoat tashkilotlariga birlashtirish, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarini xalq ishtirokida saylash, davlat hokimiyatining taqsimlanishi va xalqning davlatni boshqarishda ishtirok etishiga asoslanganligida aks etadi. Demokratik davlat o‘z fuqarolarining huquq va erkinliklarini rasmiy ravishda konstitutsiya va qonunlarda e‘lon qiladi, ayni paytda, ularning iqtisodiy zaminini ta‘minlaydi va kafolatlaydi. Demokratiyada fuqarolar erkinligi va tengligi qonunlarda mustahkamlangan xalq hokimiyatchiligining vosita va shakllari amalda o‘rnatilgan va yuzaga chiqarilgan bo‘ladi. Demokratiya davlat bilan inson munosabatlarini belgilaydi. Demokratiyaning asosiy talablari ko‘pchilik hokimiyati, fuqarolar teng

huquqligi, ular huquq va erkinliklari himoyalanganligi, konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligi, hokimiyatning bo‘linishi, davlat boshlig‘i va vakolatli organlarning saylab qo‘yilishidir. Demokratiyaning bevosita demokratiya (asosiy qarorlar yig‘ilishlarda bevosita barcha fuqarolar tomonidan yoki referendumlar yo‘li bilan qabul qilinadi) va vakillik demokratiyasi (qarorlar saylab qo‘yiladigan organlar tomonidan qabul qilinadi) shakllari bor. Kishilik jamiyati paydo bo‘lgandanoq, demokratiyaning kurtaklari bor edi va u hozir eng taraqqiy etgan mamlakatlarda ham o‘zining so‘nggi cho‘qqisiga erishganicha yo‘q. Davlat bilan birga vujudga kelgan demokratiya insoniyat tarixi davomida turli milliy-madaniy shartsharoitlarga moslasha borgan. Har bir davlatda, millatda o‘ziga xos qadriyatlar, mentalitet, an’analar mavjuddir. Ular jamiyatdagi demokratik jarayonlarga katta ta’sir ko‘rsatadi, binobarin demokratik muassasalarni shakllantirishda mazkur omillar, albatta, hisobga olinadi. Demokratik davlatda inson manfaati, qadr-qimmat, hayoti har narsadan yuqori turadi. Bunday davlat o‘zini o‘zi boshqarish, ko‘p partiyalilik, ommaviy axborot vositalarining erkin bo‘lishi, fikrlar xilma-xilligiga sharoit yaratadi. Biroq demokratiya hamma narsada xohlagancha erkinlik emas, qonunga asoslangan erkinlikdir. Demokratiyaning ajralmas qismi intizom, qonunlarni hurmat qilish, boshqalarning haq-huquqini himoya qilishdir. Demokratiya tartibotlari huquqiy davlatda mukammal rivojlanib boradi. Vakillik demokratiyasida xalq o‘zi saylagan deputatlari orqali davlat ahamiyatiga molik iqtisodiy, siyosiy va huquqiy masalalarni muhokama qilish, hal etish haqida qaror qabul qilish va davlatni idora etishda qatnashish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Vakillik demokratiyasi bilvosita demokratiya deb ham ataladi. Hozirgi kunda ko‘pchilik mamlakatlar Ular vakillik demokratiyasini boshqaruv shakli sifatida qabul qildilar. Belgilangan vaqtning har bir qismida, aholi saylov jarayoni hukumatni boshqarishga mas‘ul bo‘lgan amaldorlarni saylash. Saylovlar davlat rahbarlari, deputatlar, senatorlar va boshqalardan kelib chiqadi. Vakillik demokratiyasini, fuqarolarning huquqlari va majburiyatlarini ustun sifatida qo‘llabquvvatlashga imkon beradigan eng yaxshi variant, eng samarali va eng samarali variantni himoya

qiladiganlar ham bor. Vakillik demokratiyasini amalga oshirishda har birimiz saylov huquqlarimizdan faol foydalanamiz. Saylov masalalariga birinchi prezidentimiz alohida to'xtalib: Hayotda adolat o'rnatish, albatta, ijtimoiy taraqqiyotning ko'pdan - ko'p omillariga bog'liq. Ammo eng muhim, hal qiluvchi omillardan biri - bu erkin, odil saylov tizimidir. Ya'ni har qaysi pog'onada – jamoami, mahallami, korxonami, tumanmi, shaxarmi, viloyatmi, davlatmi, uning rivoji va taqdiri ko'p jihatdan munosib yoki nomunosib shaxslarni, vakolatlarga ega bo'lgan rahbarlarni, shu jumladan, hayotimiz – kelajagimizni ishonib topshirgan noib-deputatlarni saylab olishimizga bog'liqdir. Odatda, davlat hokimiyati organlari ikki uslubda: saylash va tayinlash yo'li bilan shakllantiriladi. Umume'tirof etilgan tamoyillarga muvofiq, ijro etuvchi hokimiyat va sudlov hokimiyati organlarining shakllantirilishi saylanadigan organlar tomonidan amalga oshiriladi. Shu asosda, saylovlar davlat hokimiyati organlarining butun tuzilmasiga oliy boshlang'ich legitimlikni ta'minlaydi. Saylov - ovoz berish orqali davlat organlari, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari va boshqa tuzilmalarni tashkil etish vositasi. Fuqarolarning o'z saylov huquqini amalga oshirishi — ularning davlatni boshqarishda ishtirok etishining eng muhim shakllaridan biri. Saylov o'tkazish tartibi va qoidalari, odatda, qar bir davlatning konstitutsiyasi va boshqa konstitutsiyaviy huquqiy hujjatlarda belgilanadi. Saylov turli ko'rinishda bo'ladi. Unda aholi qatnashishi yoki ularning vakillarigina ishtirok etishi mumkin. Saylov ochiq yoki yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkaziladi. Qaysi organ saylanayotganligiga qarab parlamentga yoki prezidentlikka saylov, parlamentning umumiy yoki bir qismi uchun saylov o'tkazilishiga qarab yalpi yoki qisman Saylov bo'lishi mumkin. Hududiga qarab umumdavlat yoki mahalliy; o'tkazilish vaqtiga qarab navbatdagi yoki muddatdan oldingi; bir partiyali, ko'p partiyali yoki partiyasiz; muqobillik asosida va nomuqobil (agar yagona nomzod ko'rsatilsa); to'g'ri yoki ko'p bosqichli; asosiy yoki qo'shimcha saylov o'tkazilishi mumkin. Bizning mamlakatimizda saylov tizimi Konstitutsiyamizning maxsus bobida belgilab qo'yilgan. Barcha mamlakatlarning Konstitutsiyalarida saylov tizimi uchun maxsus

boblar ajratilmagan. Bizning Konstitutsiyamizda saylov tizimining konstitutsiyaviy asosda belgilanishi bu huquqiy institutning ahamiyati yuqori ekanligini ko'rsatadi. Bizning qomusimizda saylov tizimi 117-moddada mustahkamlangan. Unda fuqarolarning saylov huquqini, saylov huquqi prinsplarini, qaysi organlar saylov yo'li bilan tashkil etilishini, saylov o'tkazish muddatlari, Oliy Majlis Senati a'zolarini saylash tartibini, kimlar saylovda qatnashmasligini va Markaziy saylov komissiyasini tashkil qilish hamda vakolatlarini belgilovchi qoidalardan iborat. Saylov munosabati ko'plab qonun va boshqa normativ hujjatlar bilan tartibga solinadi. Saylov tizimi barcha saylov o'tkazilishi bilan bog'liq tartiblar va barcha tartiblarni mustaxkamlovchi, o'rnatuvchi huquqiy normalar yig'indisidir. Bizning mamlakatimizda saylovning majoritar tartibidan foydalaniladi. Majoritar tizimda saylovchi aniq bir nomzodga ovoz beradi va saylovchilarning yarmidan ko'pi ovozini olgan nomzodlar saylangan hisoblanadi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, saylov tizimini demokratik mamlakatlar saylov tizimiga mos ravishda tashkil qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Natijada, saylovlar xalqaro andozalarga mos ravishda o'tkaziladigan bo'ldi. Saylovlarning ko'ppartiyaviylik asosida o'tishi, nomzodlar sonini saylanadigan deputatlar soniga nisbatan ko'p bo'lishi demokratiyaning tantanasi bo'ldi desak xato bo'lmaydi. Shu davrgacha O'zbekistonda bo'lib o'tgan barcha saylovlar demokratiya tamoyillariga, xalqaro andozalarga mos ravishda o'tkazilganini saylovlarda ishtirok etgan xalqaro tashkilotlar va xorijiy mamlakatlarning kuzatuvchilari tomonidan e'tirof etilgan. Davlatimizda amalga oshirilayotgan siyosiy hayotdagi islohotlar, jamiyat va davlat hayotidagi liberallashtiruvlar saylov tizimiga ham ta'sir qilmay qolmadi. Bu o'zgarishlar Konstitutsiya va qonunlarimizda o'z ifodasini topgan. Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlarga ko'ra vakillik organlari va Prezident saylovi kuni aniq belgilab qo'yildi. Endi mamlakatimizda saylovlar, ularning vakolati tugaydigan yilda, dekabr oyining uchinchi o'n kunligining birinchi yakshanbasida o'tkaziladigan bo'ldi. Ana shu islohotlar haqida so'z yuritar ekanmiz davlatimizda qabul qilingan Saylov Kodeksini alohida takidlab o'tish lozim. Ushbu

qonunni 2019-yil 25-iyunda qabul qilinishi bilan saylov haqidagi barcha huquqlarimiz yagona hujjatga jamlandi. Ushbu g‘oyani yurtboshimiz 2017-yil 22- dekabrda Oliy Majlisga murojaatnomasida „...xalqaro norma va standartlarga javob beradigan yagona Saylov kodeksini ishlab chiqish va qabul qilish lozim”[1]deb bayon etgan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2017 yil 22 dekabr .
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.:“O‘zbekiston”, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Saylov Kodeksi. 2019 yil iyun.
4. Khakimov, S. R., & Sharopov, B. K. (2023). Educational Quality Improvement Events Based on Exhibition Materials in Practical Training Lessons. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education, 1(2)*, 5-10.
5. Yuvmitov, A., & Hakimov, S. R. (2021). Influence of seismic isolation on the stress-strain state of buildings. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 11(1)*, 71-79.
6. Шаропов, Б. Х., Хакимов, С. Р., & Рахимова, С. (2021). Оптимизация режимов гелиотеплохимической обработки золоцементных композиций. *Матрица научного познания, (12-1)*, 115-123.
7. Ювмитов, А. С., & Хакимов, С. Р. (2020). ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СЕЙСМОИЗОЛЯЦИИ НА ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗДАНИЯ. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 10(2)*, 14.
8. Hakimov, S., & Dadaxanov, F. (2022). STATE OF HEAT CONDUCTIVITY OF WALLS OF RESIDENTIAL BUILDINGS. *Science and innovation, 1(C7)*, 223-226.
9. Yuldashev, S., & Hakimov, S. (2022). ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДАН КЕЛИБ ЧИҚАДИГАН ТЕБРАНИШЛАР ҲАҚИДА. *Science and innovation, 1(A5)*, 376-379
10. Хакимов, С. (2022). АКТИВ ВА ПАССИВ СЕЙСМИК УСУЛЛАРИ ҲАМДА УЛАРНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ. *Journal of Integrated Education and Research, 1(2)*, 30-36.